

СИСТЕМА ДЖЕРЕЛ ПРАВА: АНАЛІЗ СТРУКТУРНИХ ЕЛЕМЕНТІВ

Досліджено правову природу й елементний склад системи джерел права з позицій єдності аксіологічного та гносеологічного підходів.

Ключові слова: система джерел права, закон, звичай, судовий прецедент, правова доктрина, принципи права.

Постановка проблеми. Демократичні трансформації закладають основи правової держави в сучасній Україні: відбувається докорінне переосмислення ролі права як основного засобу забезпечення суспільної гармонії, обстоювання загальнолюдських цінностей, охорони і захисту прав людини.

У практичній реалізації теоретичної платформи правової держави значну роль покликана відігравати цілісна системна концепція юридичних джерел права. При цьому панівні в юридичній науці радянських часів схеми за якими фактично єдиним прийнятним джерелом права визнавався нормативно-правовий акт, а категорія «система джерел права» заміщала категорією «система законодавства», позбавлені актуальності. В умовах сучасної правової реальності виникла потреба в нових методологічних підходах, які дали би змогу розглянути загальну теорію джерел права з ширших позицій: як інституцію, що формується не лише внаслідок цілеспрямованих зусиль законодавця, але й через трансцендентальну природу людини. Необхідність інтенсифікації досліджень у цьому напрямі значно посилюється й тим, що: по-перше, Україна визнала ратифіковані Парламентом міжнародні договори частиною національного законодавства, і за рахунок них зростає роль нормативно-правових договорів серед інших юридичних джерел права; по-друге, в Україні поширилася дія прецедентів Європейського суду з прав людини, а певні рішення Конституційного Суду України стали визнаватися прецедентами тлумачення; по-третє, зберегли, а подекуди поновили своє значення правові звичаї й узвичаєння. Крім цього, постановка окресленої проблеми актуалізується підставами зовнішнього характеру – євроінтеграційними процесами в правовій системі України, визначенням міри змін і наближенням однієї із її складових – системи юридичних джерел права до стандартів Ради Європи і Європейського Союзу.

Ступінь наукової розробки проблеми. Правовий феномен система джерел права є одним із важливих і актуальних у загальнотеорети-

чній науці. Його дослідження проводила ціла плеяда представників як вітчизняної, так і зарубіжної теорії права, філософії права, зокрема: С. Алексєєв, І. Богдановська, Н. Гранат, Г. Дутка, Л. Корчевна, М. Марченко, Н. Оніщенко, Н. Пархоменко, П. Рабінович, С. Сливка, О. Титарчук, Р. Тополевський та ін. Однак, незважаючи на таку пильну увагу з боку вчених до даної категорії, на сьогодні не досягнуто єдності думок з питання функціонування і сучасних тенденцій розвитку окремих елементів системи джерел права, на підґрунті якого можливо було б опрацювати новітню концепцію права.

Метою статті є спроба здійснити пізнавальний аналіз системи джерел права та її структурних елементів.

Виклад основного матеріалу. Система джерел права – складний світ, багатогранна реальність зі своїми несучими конструкціями, побудовою і логікою, які відрізняються від інших сфер буття. Це складне, багаторівневе, ієрархічне і динамічне утворення, що характеризується багатоманітністю і видовим розмаїттям її елементів. Але така багатоманітність не є довільною. Система юридичних джерел права – це система, в якій всі її елементи займають чітко визначене місце й об'єднані спільною метою. Іншими словами, система джерел права – це система органічна, суть якої полягає в тому, що всі її елементи знаходяться між собою у зв'язках і відносинах, й дослідивши характер і сутність цих зв'язків, можна побачити ті ознаки, якими система наділена як цілісність. У науковій літературі визначаються три великі блоки зв'язків, які можна охопити при дослідженні системи джерел права. Це системний блок структурних, функціональних і генетичних зв'язків. Так, Р. Тополевський, систему юридичних джерел права визначає як «сукупність усіх форм юридичного закріплення і організаційного забезпечення інформації про загальнообов'язкові правила поведінки у сукупності їхніх взаємозв'язків – генетичних, структурних і функціональних» [10]. Іншою ознакою, що притаманна системі юридичних джерел права, є ін-

тегративність. Це означає, що всі її елементи, перебуваючи у ієрархічній єдності, так чи інакше поєднані в одне ціле й виконують загальні та специфічні функції. Система джерел права характеризується динамічністю, що пов'язано з постійною необхідністю збагачення засобів правового регулювання, забезпечення їх відповідності потребам правової практики. У динамічній системі завжди існує рух, що потребує постійного доповнення системи новими елементами. Особливо яскраво ця риса проявляється сьогодні, коли система джерел права України перебуває на стадії свого розвитку. Протягом багатьох років юридична наука і практика нашої країни розглядала закон як єдине джерело права. Але, як свідчить правова дійсність, ефективно й адекватне закріплення у зовнішній формі права чинних відносин можливе лише за умови впровадження концепції різноджерельного права, тому вчені, характеризуючи елементний склад системи джерел права, пропонують виділяти різні набори її компонентів. Так, С. Алексєєв виділяє три основні види юридичних джерел: нормативний юридичний акт, санкціонований звичай і відзначає, що в деяких правових системах, зокрема під час їх становлення, значення юридичного джерела набувають форми правосвідомості, правової ідеології [1, с. 315]. Г. Василевич серед важливих джерел (форм) права називає такі: 1) нормативно-правові акти державних органів (до них дослідник відносить міжнародні договори, які стали обов'язковими для держави у зв'язку з ратифікацією, приєднанням, затвердженням); 2) правові звичаї; 3) судові прецеденти; 4) загальні принципи права [3, с. 2]. Залежно від способу закріплення та існування норм права Н. Гранат виділяє такі види джерел права: правовий звичай; судовий прецедент; нормативно-правовий акт; нормативний договір; загальні принципи права; правову ідеологію, або точніше – правосвідомість; релігійні тексти [4, с. 7]. Н. Оніщенко наголошує на соціальній цінності всіх видів джерел права, і вважає, що не менш цінними за закон є статuti організацій і об'єднань різного характеру, що пройшли відповідну реєстрацію; акти юридичних угод (договори), юридична сила яких, якщо вони приймаються на основі і на виконання закону, повинна прирівнюватися до сили останнього; судові акти у конкретних справах; звичаї, що мають на сьогодні не завжди впорядкований статус у правовому регулюванні [7, с. 89].

Отже, з вищесказаного випливає, що до загального переліку джерел права традиційно відносять: правовий звичай; нормативний акт; судо-

вий прецедент; договір нормативного змісту; принципи права; правові ідеї та доктрини. Однак, аналізуючи фахову літературу, можна констатувати, що для вітчизняного права перелік його джерел не настільки широкий, а стосовно тих правових явищ, які все ж вважаються його джерелами, наявні спірні моменти у їх науковому розумінні та практичному застосуванні. Останнє пов'язане з існуванням неминучого суб'єктивізму, коли сформоване уявлення про визнання того чи іншого виду джерела права більш або менш зумовлене світосприйняттям (свідомістю) певного соціального суб'єкта. Абсолютно усунути цей суб'єктивізм неможливо, тому навіть загальновизнані існуючі форми права будуть постійно перевіряти.

Сучасним правовим системам характерне відродження тенденцій різноджерельного права. Не існує такого юридичного устрою, який віддавав би перевагу виключно одному з джерел права і нехтував усіма іншими, але існують системи, де одне з джерел переважає над іншими [5, с. 21]. Так, у країнах романо-германської сім'ї первинним і широкомасштабним джерелом права розглядають закон, однак визнання його абсолютного характеру є фікцією, адже закон, як й інші форми права, має не лише переваги. Позитивність закону вбачаємо в тому, що закон формально визначений, а тому чіткий, зрозумілий та однозначний. Він зручний у регулюванні поведінки суб'єкта, оскільки конкретно вказує умови, порядок, спосіб і наслідки його дії. Лише закон не залежить від особистих бажань чи уявлень суб'єкта й обов'язковий до виконання. Саме у ньому містяться первинні норми, базові положення з основних питань суспільного життя. За змістом закон, як правило, регулює найважливіші суспільні відносини. До того ж, реалізація будь-якої функції держави не може бути виконана без його видання. Саме в ньому оголошуються мета, завдання, визначаються засоби і способи їх вирішення, передбачається результат, якого необхідно досягти. Крім того, не можна ігнорувати й той факт, що в нинішніх умовах форми правоутворення, особливо законодавство, є юридично змістовнішими. Вони не прямо відображають нормативність права, закладену в суспільних відносинах, а безпосередньо через власні норми, покликані виконувати роль юридичного механізму регулювання суспільних відносин.

Останнім часом спостерігається поступове послаблення віри у пріоритет закону, розуміння помилковості уявлень про те, що прийняття рішень – це лише технічна й автоматична операція [5, с. 20]. Незважаючи на всю прогресивність

закону, при всій його досконалості, він не може охоплювати всі можливі ситуації, які наявні й можуть бути у суспільстві. Становлячи окрему матерію життя суспільства, право весь час перебуває у процесі розвитку. Тому цілком незрозуміло, як логічне мислення може із самого себе створити розгалужену систему норм, якщо на створення тільки однієї норми позитивного права витрачаються місяці, а то і роки напруженої праці, або як може розум створити систему, значущу всюди і завжди, якщо час, місце і люди постійно міняються. Враховуючи динамічність життя, важливість передбачення нових суспільних процесів, закон не можна вважати найефективнішою формою права. Через об'єктивні причини будь-яке законодавство має тенденцію до відставання від потреб суспільства, яке постійно розвивається. До того ж у характеристиці закону як джерела права є ще один негативний момент. Хоча позитивні закони і створюються для того, щоби забезпечити людяність у відносинах між суб'єктами, однак ніхто не може дати гарантію, що вони не перетворяться у протилежне. Тільки у виконанні рішення стає очевидним, наскільки вдалою виявилася природна модель співіснування. Завжди існує можливість маніпулювання нормами, і тоді найбільша несправедливість може вершитися „за законом”. У зв'язку із цим нагальною вимогою сьогодення є аналіз законів з погляду їхньої спроможності сприяти поставленій меті. Сутність і мета закону розкриваються через реалізацію природних прав кожним індивідом, при цьому щоб не були порушені ні суспільні інтереси загалом, ні інтереси окремих осіб. Важливою умовою забезпечення реалізації справедливості та пріоритету основних прав і свобод людини є підвищення якості закону, тобто ознак, властивих йому як ефективно діючому регулятору суспільних відносин. Неякісний та неефективний закон – це закон, прийнятий без урахування основ природного права, без належного вивчення природи і структури соціальних потреб, якими він був викликаний, без урахування специфіки правосвідомості суб'єктів-реципієнтів, на яких він був розрахований.

Найбільш природною формою існування права є живе право. Як і природне право, живе право „надпозитивне”. Позитивне право становить тільки актуалізовану частину живого права, оскільки норми останнього живуть у суспільній свідомості й відкриваються у позитивних формах лише у процесі правореалізації. Живе право існує не всюди, а лише в тих суспільствах, де право виникає зі звичаю. Під звичаєм у юридичній

літературі розуміють соціальну норму, правило поведінки людей, що склалося у процесі їх співжиття в результаті фактичного його застосування впродовж тривалого часу [6]. З'явившись задовго до правової форми суспільного буття, саме звичай був основною формою соціального регулювання поведінки членів первісного суспільства. У його основі лежали елементи суспільної необхідності, які на початкових етапах робили звичай близьким до реальних людських потреб. Коли панівні у формі звичаїв основи активності людей переставали ефективно виконувати свою роль (не справлялися з функціями соціалізації), держава визнавала за звичаями загальнообов'язковість, формальну визначеність, можливість забезпечити його державним примусом, перетворюючи цим останній у правовий звичай. Правовий звичай – це звичай, санкціонований державою, і цим перетворений у форму права. Сутність санкціонування полягає в тому, що у процесі його здійснення звичай як джерело права перетворювався у правовий звичай. Отже, джерелом виникнення звичаю визнається суспільство, а держава виконує щодо нього оціночно-ієрархічні дії. З одного боку, органи держави оцінюють зміст звичаєвих норм на предмет їх відповідності вимогам моралі, закону, а з іншого – позитивна оцінка включає правовий звичай у ієрархічну систему форм права.

Прагнення охопити законодавчим регулюванням якомога більше коло відносин, що спостерігається останнім часом, звичайно, обмежують сферу діяльності звичаїв. Однак у таких сферах, як торгівля, мореплавство роль звичаю як джерела права залишається досить помітною, а в деяких випадках він навіть має пріоритет перед законом. Торговельні звичаї ділового обороту, санкціоновані державою, дозволяють регулювати правовідносини, пов'язані з економічним оборотом, простішим і природнішим способом, ніж це випливає із законодавчої процедури. Звичай допомагають суддям виносити рішення, що відповідають духові добра та справедливості, особливо у справах, де національне право не може бути цілком застосоване. За взаємодії з іншими джерелами права його можна використовувати у тлумаченні закону і заповненні прогалін у праві. Важливу роль звичаю слід відзначити в соціалізації особи. Адже він є регулятивним механізмом, який допомагає людині ввійти у суспільство, первинною формою соціальної комунікації [9].

Поряд із правовим звичаєм, одним із найдавніших джерел права вважається судовий прецедент. Як свого часу відзначав дореволюційний

теоретик права Є. Трубецької, «Історично підгрунтям правових норм є конкретні випадки. З часом повторення вдалого рішення казусу перетворювалось у правозастосовче узичасння та набувало рис окремого джерела права – судового прецеденту» [11]. Згідно з найпоширенішим уявленням про судовий прецедент, під останнім розуміється обґрунтування рішення суду з конкретної справи, яке є обов'язковим правилом для застосування судами тієї або іншої інстанції при вирішенні аналогічних справ. Однак не всяке судове рішення можна вважати судовим прецедентом. По-перше, судові рішення, на відміну від судового прецеденту, має точно визначене та обмежене коло адресатів своєї дії. По-друге, для прецеденту адресатом є не суб'єкти спору, а суддя (суд), для якого означене джерело права слугує підставою вирішення аналогічного спору згідно з уже пізнаним і незаперечним правом. При цьому суддя (суд) поєднує у своїй особі як суб'єкта офіційного застосування джерела права, так і адресата такої реалізації відомостей про нього. Навпаки, функцію офіційного правозастосування звичайного судового рішення виконує державний виконавець (хоча можливе і добровільне виконання) стосовно визначених у ньому адресатів. По-третє, звичайне судові рішення при безстроковості існування в принципі остаточне у своїй реалізації, тобто його можна повністю виконати, «реалізувавши» все пізнане у ньому право. Процес реалізації права сформульованого в судовому прецеденті може повторюватися багато разів протягом тривалого часу. Крім того, результати правопізнання для звичайного судового рішення та судового прецеденту мають різні аспекти формального закріплення. Для першого – це переважно резолютивна частина акта суду, яка констатує право особи у даному спорі, для останнього – мотивувальна частина того ж акта, що містить принцип, згідно з яким слід вирішувати аналогічні справи відповідно до права. Крім того, не можна забувати про те, що не всі винесені судами рішення є обов'язковими прецедентами, яких надалі потрібно дотримуватися. Юридична чинність судового прецеденту визначається двома обставинами. По-перше, вона залежить від того, яким судом було прийняте рішення, і, по-друге, від того, стосовно якого суду оцінюється дія прецеденту. Як справедливо зазначає М. Марченко, «Ведучи мову про прецедент як про джерело права і як про результат правотворчої діяльності судів, треба особливо підкреслити, що йдеться про діяльність не всіх судів, а тільки вищих (судових інстанцій)» [6, с.

396]. Рішення судів, за ієрархією нижчих від того суду, якому пропонується керуватися цим рішенням, мають для останнього характер переконуючого (переконливого) прецеденту, тобто не є юридично обов'язковими. Зазначимо, що доктрина прецеденту ґрунтується на принципі *stare decisis*, що означає «дотримуватися прецедентів і не порушувати вже встановлених». Прецедент закріплює попередні досягнення пізнання, від яких відштовхуються в подальших дослідженнях. Цей процес нагадує закріплення накопиченого професійного досвіду, форм ефективної поведінки, які для пізніших суддів будуть слугувати не лише надійною спільною опорою, але й спільною відправною точкою до нового права. Оскільки цілком аналогічних справ майже не існує, й суддя сам вирішує чи є він «зв'язаним» певним прецедентом вищого суду, то варто відзначити ще одну особливість прецеденту - його інтелектуальний, не механічний характер. Суддя не може механічно використати попереднє судові рішення просто як шаблон: у більшості випадків прецедентне право для свого існування та розвитку вимагає специфічних інтелектуальних якостей, вплив яких можна простежити далеко за межами суду, бо вони поширюються на юридичну освіту, на роль професії юриста, на стиль складання текстів законопроектів. Крім того, прецедентного характеру набувають лише ті рішення вищих судів, які опубліковані у судових звітах. Їх вивчення дозволяє практичним працівникам глибше проаналізувати правові принципи та юридичні аргументи, які були використані у відповідних ситуаціях, та добитися прийняття більш виправданого з правового погляду рішення по даному конкретному випадку.

У вітчизняній юридичній літературі при дослідженні питання, чи є джерелом права або хоча б формою правотворчої конкретизації судові правоположення, можна зустріти як ствердну відповідь, так і діаметрально протилежну. Однак важливість динамічного передбачення нових процесів і тенденцій, що народжуються у суспільстві; недосконалість і суперечливість чинного законодавства; необхідність ефективного механізму судового захисту прав і свобод людини, а також визнання обов'язковості рішень Європейського суду з прав людини, які мають прецедентний характер, слугують передумовами переосмислення та визнання судового прецедента важливим джерелом права.

Одним із зовнішніх проявів позитивного права є правова доктрина. Доктрина – це розвинена новелістична теорія, яка відображає науко-

ву думку, що склалася, і яка в силу своєї глибини й авторитетності затребувана суспільною практикою та у певний спосіб впливає на законодавця. Дослідження цього правового явища пов'язане з вирішенням багатьох питань: відповідність дефініції доктрини сучасним вимогам; ступінь її обов'язковості; можливість захисту державною примусовістю та інше. Але в юридичній літературі серед учених аналізується, як правило, одна із граней цих проблем, а саме: можливість доктрини виступати джерелом права та її функціональна роль у системі джерел права. Доцільність визнання доктрини самостійною формою права залежить від підходу до розуміння права та його сутності. Якщо юридичний позитивізм, не визнаючи самостійності правової науки, прагнув абстрактно оформити її в нормативних актах держави, то прихильники природно-правового напрямку не тільки визнають самостійний характер правової доктрини, а й говорять про її ціннісне значення як джерела права. Останнім часом доволі поширена думка про суттєве зниження ролі доктрини в житті держави і суспільства. У дуже спрощеній формі її можна подати так: у стародавні часи доктрина була самостійною, мало не панівною формою права, та поступово до нинішнього часу ця роль звелася до допоміжної. Однак із такою позицією однозначно погодитись не можна. Незважаючи на деякі розбіжності, наявні у країнах різних правових систем, доктрина як неформальне джерело права незмінно відіграє провідну роль. Остання проявляється в тому, що саме доктрина створює словник і правові поняття, якими користується законодавець. Наука дає можливість розкривати положення права, не виражені прямо в законі, і впроваджувати ці положення в життя. Важлива також її герменевтична роль у встановленні тих методів, за допомогою яких відкривають і тлумачать право. На цій підставі наука іноді сприяє подальшому розвитку права, деколи виробляючи, з метою заповнення прогалін, нові правові положення у зв'язку з вивченням життєвих явищ. Додамо до цього вплив, який доктрина може справити на самого законодавця, на його волю; останній часто тільки виражає ті тенденції, що встановлені в доктрині, і сприймає підготовлені нею пропозиції. Крім того, доктрина відіграє значну роль у застосуванні права. Вона є „нічим не замінним пугівником” для юридичної практики: адміністративної, судової. Тільки озброєний науковими знаннями суддя або адміністративний чиновник може сприяти подальшому прогресивному розвитку права. Отже, використання док-

тринальних досліджень дозволяє зорієнтувати юридичну діяльність на прогресивний розвиток права і держави, тобто на новий якісний рівень.

Винятково важливим і доволі суперечливим джерелом права є принципи права. Принципи права – це виражені у праві вихідні нормативно-керівні засади, управлінські ідеї, що характеризують зміст права, засади, які визначають закономірності суспільного життя [8, с. 151]. До недавнього часу вітчизняна правова доктрина, визнаючи важливу роль принципів права у правотворчості та правозастосуванні, водночас не визнавала за ними статусу джерела права в буквальному розумінні слова. Це аргументувалося тим, що принципи права не мають власної форми вираження, а наділені формою того акта, складовою частиною змісту якого вони є. А тому проблематично вимагати обов'язковості дотримання положення, яке чітко не прописане, а виведене з якоїсь абстрактної „вищої ідеї”. Розвиток сучасного праворозуміння по-новому визначає сутність принципів права, їхню роль і місце в системі джерел права. За своєю природою загальні принципи – це правила, які є ідейною основою права; це система положень директивного характеру, яким підпорядковані всі наступні процедури. Якщо осягнути їхній зміст, то можна зрозуміти одиничні, конкретні явища, які в сукупності позначаються цими принципами. На основі принципів оцінюється рівень й ефективність функціонування системи джерел права. Вони сприяють консолідуванню всіх форм права, виконанню функцій регулювання, їх розглядають як вищу оцінку правомірності вчинків людей. Що ж стосується взаємодії та взаємопроникнення принципів і форм права, то зауважимо, що незалежність принципів права як джерела права не виключає того, що вони набувають зовнішнього оформлення, отримують письмову оболонку за рахунок інших форм права, які, сприймаючи ці принципи, деталізують їхні положення, надаючи їм характеру конкретних правил поведінки. Найбільше проявляється зв'язок принципів права з таким джерелом права, як судовою практикою. Судді використовують принципи, коли необхідно визначити смисл незрозумілих і двозначних текстів. Якщо при аналізі певного правила виявляється його невідповідність принципів, суд зобов'язаний дати чітку інтерпретацію такого правила. Але роль загальних принципів виявляється ще значнішою, коли йдеться про заповнення юридичних прогалін. Клопітка законодавча регламентація за всієї її розвиненості не може передбачити всього, тоді як загальні принципи мо-

жуть увібрати в себе велику кількість нових і непередбачених ситуацій. Як регулятори суспільних відносин, принципи права мають і загальну цілеспрямованість: вони багато в чому визначають перспективи розвитку права. Іншими словами, будучи основою нормативного регулювання, принципи права є певним камертоном усієї подальшої нормотворчості. Вони гарантують безперервність, послідовність законодавчого процесу, забезпечують взаємозв'язок права та законодавства, адаптують відповідну нормотворчість держави до особливостей традиційної правосвідомості населення.

Висновки. Отже, підсумовуючи все вищесказане, систему джерел права можна визначити як цілісне, динамічне, інтегративне, об'єктивне правове утворення, що визначається взаємозв'язком таких елементів, як закон, договір, звичай, правова доктрина, принципи права, суддівська правотворчість. Розвиток прецедентного, судового, договірного права, визнання процесу суспільного правоутворення, що є незалежним від правотворчості держави, взаємозв'язок суб'єктивного права з об'єктивним, сприйняття та поширення звичаєвого права і норм ділової активності, відмова від абсолютизації законодавства, адміністративної нормотворчості і надання офіційного значення науковій інтерпретації права – всі ці чинники здатні вдосконалити структуру чинного в Україні права. Поліпшуючи як внутрішню побудову права, так і форму зовнішнього його прояву, у поєднанні з антидогматичним, антистатичним аспектом правової системи, вони

здатні створити нове соціальне, демократичне, гуманістичне право.

Список літератури

1. Алексеев С. Проблемы теории права. – Т.1. – СГУ, 1972. – 396 с.
2. Богдановская И. Прецедентное право. – М.: Наука, 1993. – 239 с.
3. Василевич Г. Конституционные аспекты субординации источников права // Конституционное и муниципальное право. – М.: Юристъ, 2006. – № 2. – С. 2–6.
4. Гранат Н. Источники права // Юрист. – 1998. – № 9. – С. 6–12.
5. Корчевна Л. Українське право і романо-германська традиція // Право України. – 2004. – № 5. – С. 19–22.
6. Марченко М. Сравнительное правоведение. – М.: Зерцало, 2001. – 560с.
7. Оніщенко Н. Правова система: проблеми теорії: [монографія]. – К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2002. – 352 с.
8. Теория государства и права / под ред. Н. Матузова, А. Малько. – М.: Юристъ, 1997. – 672 с.
9. Титарчук О. Звичай і право (питання взаємозв'язку і взаємодії): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.01. «Теорія держави і права». – Х., 1995. – 19 с.
10. Тополевський Р. Система джерел права: генеза, генетичні зв'язки // Право і безпека. – 2003. – Т. 2. – № 4. – С. 80–82.
11. Трубецкой Е. Энциклопедия права. – СПб.: Лань, 1998. – 254 с.

Стаття надійшла до редколегії 29 серпня 2010 року.

Рекомендована до опублікування у “Віснику” членом редколегії М.В. Никифораком.

Н.А. Guralenko

System of sources of the right: the analysis of the structural elements

Summary

The article investigates the legal nature and the elemental composition of sources of law from the perspective of the unity of the axiological and epistemological approaches.

Keywords: system of sources of law, law, custom, judicial precedent, the legal doctrine and principles of law.

Н.А. Гураленко

Система источников права: анализ правовой природы и структурных элементов

Аннотация

Исследуется правовая природа и элементный состав системы источников права с точки зрения единства аксиологического и гносеологического подходов.

Ключевые слова: система источников права, закон, обычай, судебный прецедент, правовая доктрина, принципы права.